

Kastrupværk set fra nordvest. Billedet viser værket, som det må have set ud i den sidste del af Fortlings periode. Maleri af ukendt kunstner ca. 1760 - efter negativ i Statens Kunsthistoriske Fotografisamling. Ejer ukendt.

En smørskål fra Kastrupfabrikken på Stenstrup Museum.

Af Jørgen Ahlefeldt-Laurvig.

I Stenstrup Museums samlinger har der igennem mange år været et fornemt lille stykke Kastrup-fajance, som nok de færreste har været opmærksomme på. Det er en lille smørskål af brogetmalet fajance, fastbrændt på en tallerken med kålbladskant. Den er kommet til museet fra en gård i Klint, og der må være al mulig grund til at formode, at det er på denne gårds område, at »Bjerget i Klint« må kunne findes. Her har ejeren hæget om et stykke dansk industrihistorie, som heldigvis er endt på museet til manges glæde.

Lige siden de store opdagelsesrejsende opnåede kulturel forbindelse med kina, og kinesisk porcelæn dukkede op i Europa, havde de europæiske konger ønsket selv at kunne fremstille porcelæn.

Kineserne var imidlertid ikke meget for at røbe hemmelighederne ved porcelænsfremstillingen. F.eks. hævdede de, at en uhyre vigtig del af processen var, at der skulle indgå store mængder æg, som skulle henstå i porcelænsmassen i mindst hundrede år, for at få et godt resultat.

Apotekeren og kemikeren Johann Böttger i Sachsen var den første, som fandt frem til hemmeligheden bag porcelænsfremstillingen. I 1709 fik han sat en produktion i gang for sin konge August den Stærke, og denne første europæiske produktion signeredes ofte med et sammenskrevet AR for Augustus Rex.

Først i slutningen af århundredet lykkedes det i det øvrige Europa at fremstille hårdt porcelæn. Derimod var det allerede i begyndelsen af århundredet muligt at fremstille blødt porcelæn, og den danske konge havde fået holsteneren Johann Wulff til at komme til København for at starte en produktion. Der stod i rettighederne at at han skulle fremstille »Delfts Porceleyn«, og Store Kongensgadefabriken fik eneret på at fabrikere det.

I 1730'erne påbegyndtes store kongelige byggerier. Det gamle Københavns Slot var blevet for trangt til enevoldsmonarken og det første Christiansborg påbegyndtes samtidig med at Eremitageslottet og Hørsholm Slot var under bygning. Til disse byggerier med barokkens mange sandstensornamenter blev der indforskrevet mange udenlandske bygningsarbejdere.

En af disse var Jacob Fortling, der var stenhuggersvend. Han viste sig at være noget ud over det sædvanlige, og som årene gik, avancerede han til, hvad der idag ville være »Kongelig Bygningsinspektør«.

Denne initiativrige mand købte en ejendom på Amager, og lod her opføre en en lille herregård, som han kaldte Kastrup Gaard. På Kastrup Knæ, der var en lille odde eller halvø, opnåede Fortling tilladelse til at anlægge en lille havn med et kalkværk, hvor han kunne brænde kalk til den mørtel, der skulle anvendes til tidens mange byggerier.

Fortling havde desuden gjort den iagttagelse, at der på saltholm var højtliggende og rigeligeforekomster af kalksten, som kunne færges over til det lille kalkbrænderi på Kastrup Knæ.

Extract
Jeg stak mig allernaadigst forbeholdt Præilegio, paa
en Høndes Fabrickes indrettelser dateret Fredens-
borg Klost. d. 27de Junij 1755.

1ste Post

Jeg stak mig allernaadigst forbeholdt Præilegio, paa
en Høndes Fabrickes indrettelser dateret Fredens-
borg Klost. d. 27de Junij 1755.

2de Post

Præilegio og tillade sig allernaadigst, at alle
de til Glasværk derved i Materialer,
maa bestående indføres —

3de Post

eller sig selv og andre, som i de Fabricker
indrettelser indrettelser og paa Fabricker
saa, maa sig selv og Familie, skal at paa
indrettelserne allernaadigst være forbeholdt.

Indrettelserne er indrettelser af
sig selv allernaadigst forbeholdt
Præilegium bestående af

Extract of Vol. 1755.

Fortlings »Extract« af hans privilegie af 27. juni 1755, hvor han får ret til at
fabrikere »alle Slags Steentøyer og Porcelain« Rigsarkivet.

Fortlings virksomhed på Kastrup Knæ gik godt. Det lykkedes desuden at få tilladelse til at fremstille sukkerforme og sirups-krukker, varer som indtil da var blevet importeret fra fra Vegesack i Tyskland. Fortling syntes, at det var urimeligt, at Danmark med en større produktion af rørsukker i De vestindiske Øer var nødt til at importere lervarer til sukkerproduktionen. Efter nogle år var hans varer blevet så velanskrevne, at han eksporterede til det meste af østersøområdet samt til området omkring Hamborg, hvor Altona fungerede som Danmarks handelsbrohovede imod syd. Fabrikken i Vegesack måtte lukke, og Fortlings produkter blev enerådende i hele dette område.

Efter nogle år kom den initiativrige mand på, at han ville forsøge sig med en produktion af brogetmalede fajancer. Han vidste jo, at Store Kongensgade-fabrikken havde eneret på produktion af »Delfts Porcelænet«, som de blådekorede varer kaldtes.

Kongen, Frederik V, og overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, der begge lagde vægt på at støtte kunstindustrien, gik varmt ind for ideen. Dette betød dels en direkte økonomisk støtte, men også den støtte, der lå i at kunne få en af Europas bedste fajancemagere til at deltage i etableringen af fabrikken.

Det lykkedes at få modelløren Poul Hannong og kemikeren Georg Richter herop fra fabrikken i Strasbourg. Med dem som sagkyndige startedes, på det lille næs i Øresund, en produktion, med forbillede i de franske fajancefabrikker. På det, der i dag er Kastrup Havn, kan man endnu se bygningerne til fabrikken, der grundlagdes i midten af 1700-tallet.

Kastrup-fajancerne vandt megen anerkendelse i samtiden. Poul Hannong rejste ret hurtigt hjem igen, men Georg Richter blev her og fik kolossal betydning for varernes udseende i de efterfølgende årtier.

I sin ansøgning om at starte en fajancefabrik havde Fortling vedlagt en skrivelse, hvori han berettede at han i Odsherred ved byen Klint havde fundet et bjerg, hvor leret var særligt egnet til fajanceproduktion. Der er derfor ingen tvivl om at leret til produktionen i Kastrup-fabrikken blev hentet i Odsherred. Ligeså

Smørskålen udformet som en lille balje fastbrændt på et underfad. Dekorationen i brogede mufelfarver. Usigneret. Stenstrup Museum.

sandsynligt er det at de skuder, der kom sejlene for at hente leret, medbragte færdige produkter fra fabrikken. Det var måske ikke første sorterings varer, men alligevel herlige ting der på stedet.

En sådan ting er smørskålen fra Klint. Selve modellen med en artiskok på en tallerken med kålbladskant stammede fra en af samtidens berømteste franske fajancefabrikker, der lå i Sceaux og som oftest var først med de nye modeller. På Kastrup-fabrikken valgte man at fastbrænde en efterligning af et lille bødret kar, hvor et låg har afsluttet den lille smørbotte, og er blevet holdt fast med en pind, der har gået igennem to små ører, der afslutter karret opadtil.

Skålen fra Klint er typisk for Kastrup-fabrikkens kunnen både hvad angår udformning og dekoration. De mere daglidags varer havde ret enkle blomstermotiver, som det vil kunne ses på billedet, men når fabrikken satte alle sejl til, gik man ikke af vejen for større arbejder. Vi ved fra arkivalier at fabrikken bl.a. har

lavet bakkebordsplader til Fredensborg Slot med »store naturlige billeder af dette slot«. Disse må ses som en forløber for det prospektporcelain, der senere skulle blive så populært.

Fortling døde i 1761, og hans enke videreførte fajancefabrikationen. Efter nogle år måtte hun dog opgive den, og fabrikens varesortiment blev lagt om. Nu produceredes flødefarvet stengods, som var blevet højeste mode efter forbillede fra engelske fabrikker som Wedgwood, Leeds og Fenton med flere.

Denne plade, som er lavet af flødefarvet stengods, er en forløber for det prospektporcelain, der senere skulle blive så populært. Den er lavet af flødefarvet stengods, som er blevet højeste mode efter forbillede fra engelske fabrikker som Wedgwood, Leeds og Fenton med flere.

Denne plade er lavet af flødefarvet stengods, som er blevet højeste mode efter forbillede fra engelske fabrikker som Wedgwood, Leeds og Fenton med flere.